

АКТ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р. В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Після проголошення державної незалежності в Україні спостерігається поступова інституалізація нового, україноцентричного погляду на історію України¹, а увага науковців закономірно зосереджується на вузлових, кардинальних проблемах вітчизняної історії, пов'язаних, зокрема, з державотворчими змаганнями українських національно-патріотичних сил, національно-визвольною боротьбою українського народу. Висвітлюючи складні, суперечливі процеси історії України ХХ століття, керуючись державницькою ідеєю, яка стає сьогодні орієнтиром історичних оцінок², дослідники не залишають поза увагою і такої контроверсійної події національної історії, як проголошення 30 червня 1941 р. в окупованому німецько-фашистськими загарбниками Львові з ініціативи Організації українських націоналістів під проводом С.Бандери Акта відновлення Української держави і утворення Українського Державного Правління, що мали велике відлуння³ і стали, безумовно, історичним явищем⁴.

60-річчя початку війни між Німеччиною і Радянським Союзом спонукає до спроб уважного і неупередженого історіографічного аналізу цієї помітної в новітній історії України події, у якій, за словами відомого українського дослідника Я.Грицака, залишається багато неясного, про що свідчить хоча б існування декількох версій самого Акта⁵. В радянській історіографії вона висвітлювалася не з наукових, а пропагандистсько-ідеологічних позицій: оцінювалася однозначно негативно як антинародна, реакційна, в контексті викривання “українського буржуазного націоналізму”, засудження “колабораціонізму” оунівців з гітлерівськими окупантами і “зради” ними інтересів українського народу.

Необхідно відзначити, що в сучасній українській історіографії – материковій та діаспорній⁶ – в оцінках цієї події немає єдності поглядів. Даються взнаки партійно-політичні смаки, уподобання і поділи, особливо в середовищі українських еміграційних істориків. У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору відомого дослідника історії України періоду Другої світової війни В.Косика, який політичний поділ націоналістичних сил на еміграції називає серед причин неоднакового трактування деяких подій визвольних змагань 1939 – 1956 рр.⁷, що безпосередньо вплинуло і на оцінки Акта 30 червня 1941 р., та зумовило, зокрема, критичне ставлення до нього мельниківської фракції ОУН. Не слід забувати і про наявність консервативних ідеологічно-пропагандистських підходів, оцінок і стереотипів попередньої, радянської доби, що зустрічаються в деяких сучасних публікаціях українських авторів.

Довкола цих подій не припиняються пристрасті, наукова полеміка, а то й політичні спекуляції, що збуджують і поляризують громадськість. Вони є своєрідним віддзеркаленням непростих реалій і тенденцій розвитку сучасного українського суспільства, яке ще не може прийти до консенсусу відносно проблеми ОУН-УПА, про що свідчать і матеріали робочої групи Інституту історії України НАН України з вивчення проблеми ОУН-УПА⁸, гострі дискусії в засобах масової інформації⁹ тощо.

Діапазон і спектр оцінок подій 30 червня 1941 р. в історіографії є досить широким: вкрай ризикована гра, зухвалий крок, що межував з нерозсудливістю (О.Субтельний)¹⁰; досить таки незграбна спроба ОУН відновити під егідою нацистської Німеччини незалежність України (М.Коваль)¹¹; подія, що містила в собі елементи і відбиток молодечого авантюризму (Я.Грицак, Ю.Киричук)¹²; “присяга націоналістичних верховодів на вірність фашизму” (А.Ткачук)¹³; безвідповідальний крок ОУН(б) і узурпація нею державної влади (В.Поліщук)¹⁴; державна фікція, самозванча диверсія і явна отаманія групи С.Бандери (Т.Бульба-Боровець)¹⁵; життєва необхідність, неочікуваний вклад в історію національно-визвольної боротьби, переломна дата в новітній історії України, свідцтво нашої національної зрілості і політичної мудрості (П.Дужий, В.Кук)¹⁶. Безумовно, мав

рацію Л.Шанковський, відзначаючи, що в українській історіографії немає об'єктивної оцінки Акта 30 червня 1941 р., адже існуюча література відрізняється панегіричним або гостро критичним характером¹⁷.

У нинішніх умовах з новою силою активізувалися дискусії навколо питань про зміст, характер, значення і наслідки Акта 30 червня 1941 р. Чи доцільно, запитує С.Кульчицький, вважати цей документ одним з епізодів державотворчої діяльності українського народу в ХХ ст., як це нерідко висловлюється тепер в літературі?¹⁸ Чи може державницький Акт 30 червня 1941 р. подібно до актів 22 січня 1918 р. у Києві і 1 листопада 1919 р. у Львові є символом боротьби за визволення української нації?¹⁹ Як оцінювати реверанси в тексті Акта на адресу А.Гітлера та “союзної німецької армії”, запевнення лідерів ОУН(б) у готовності відновленої Української держави стати активним союзником Німеччини у війні з Радянським Союзом²⁰, що, як зауважує Я.Грицак, зрештою були неминучими за тих умов²¹ і нині в сучасній літературі вважаються одіозними настільки, що, буває, вилучаються під час публікації, що свідчить про прагнення деяких прихильників ОУН-УПА “підправити” картину минулого найбільш примітивним способом²². Не випадково відомий дослідник підпільного і партизанського руху в Україні в роки Другої світової війни А.Чайковський²³ вважає їх багато в чому визначальними як в подальшій долі націоналістичного руху, так і в історико-правовій оцінці ролі і місця ОУН-УПА в сучасних умовах розвитку українського суспільства²⁴.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка А.Чайковського про те, що залежно від історичних реалій, ідеологічних уподобань і політичних смаків у факті проголошення 30 червня 1941 р. відновлення незалежності України сьогодні одні вбачають особливу віху в історії українського народу, початок нового етапу національно-визвольних змагань шляхом розгортання боротьби на два фронти; інші стверджують, що про будь-яку державу не йшлося, це був звичайнісінький політичний реверанс українських націоналістів фашистським окупантам з надією одержати з їхніх рук незалежність²⁵.

Розумінню і об'єктивній оцінці подій 30 червня 1941 р. сприятиме не в останню чергу їх неупереджений розгляд в широкому контексті німецької політики щодо України, цілей і завдань українських політичних сил в роки Другої світової війни. Адже напередодні нападу на СРСР в Берліні обговорювалося декілька перспективних планів німецької східної політики, серед яких була і пропозиція А.Розенберга створити під протекторатом Німеччини Українську державу. Однак перемогла лінія А.Гітлера на перетворення східних окупованих територій, в т.ч. і України, у німецькі колонії і “життєвий простір”, недопущення на них жодних незалежних утворень²⁶.

Характеризуючи лінію нацистської Німеччини в українському питанні, вітчизняні дослідники констатують, що невиразною політикою, тактикою ні до чого не зобов'язуючих обіцянок, підтримуваним не зовсім чітко окреслених надій та ілюзій на національну незалежність після закінчення війни з СРСР, на можливість здійснення за німецької підтримки політичних намірів українських націоналістів, гітлерівці намагалися не допустити спрямування державницьких прагнень українців проти Німеччини, втягнути їх насамперед у свою війну проти СРСР, зв'язати власними цілями, позбавити можливості проводити самостійну політику, використати значною мірою і виснажити сили України, а далі діяти за своїми расово-колонізаторськими планами²⁷.

Дослідження позиції українських національно-політичних сил привело сучасних істориків до висновку, що вони бачили мету своєї діяльності в роки Другої світової війни у відновленні української державності, в рішучій боротьбі проти СРСР, адже радянська імперія з її терористичною, репресивною політикою вважалася ними головним ворогом українського народу²⁸. Усвідомлюючи, що таке завдання було не під силу самому українському національному рухові, його політичні провідники, зокрема ОУН, розробляючи концепції національного визволення, розвивали в них ідею союзів і союзників, інтереси яких об'єктивно були б близькими до українських. З цим були пов'язані їх надії на підтримку своїх визвольних змагань Німеччиною, де з приходом А.Гітлера до влади посилюлися прагнення до ревізії і скасування Версальської системи, яка, до речі, закріпила розчленування України та її підневільний стан, а також декларувалися наміри розпочати рішучу боротьбу з російським більшовизмом і домогтися розчленування СРСР, що

справляло значний вплив на спосіб мислення українського політикуму і спонукало його до пошуку порозуміння з німецькими державними чинниками і установами²⁹.

Як відзначають львівські науковці Я.Малик, Б.Вол і В.Чуприна, напередодні німецько-радянської війни визначилися дві концепції реалізації цілей і завдань українського націоналістичного руху. Перша, виразником якої була ОУН на чолі із С.Бандерою, декларувала як провідну засаду принцип опори на власні сили і постановя Української держави внаслідок боротьби і державотворчої діяльності самих українців. Друга відстоювалась мельниківською фракцією ОУН і передбачала позитивне ставлення Німеччини до відновлення Української держави після руйнування і розчленування СРСР³⁰.

У контексті дослідження обставин проголошення Акта 30 червня 1941 р. сучасні українські науковці зосередили свою увагу на аналізі діяльності проводу ОУН(б) після нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз. Ними зроблений висновок про те, що ОУН(б), не маючи певності у прихильному ставленні керівництва Німеччини до української державності, все більше усвідомлюючи необхідність проведення самостійної та ініціативної політики, вирішила діяти за власним планом і намагалася своїми радикальними кроками поставити Берлін, не чекаючи дозволу німецьких урядових чинників, перед доконаним фактом, створити ясну ситуацію, перекреслити найнебезпечніші для України підступні гітлерівські задуми і відкрити перспективу незалежній визвольній політиці³¹.

У цьому контексті сучасні українські науковці розглядають Акт 30 червня 1941 р. передусім як подію, що повинна була визначити чітку позицію Німеччини в українському питанні. У вітчизняній науковій історіографії (Т.Гунчак, А.Кентій, Ю.Киричук, М.Коваль, В.Косик, С.Кульчицький, О.Субтельний, В.Трофимович, Л.Шанковський, М.Швагуляк та інші) зроблений висновок про те, що події 30 червня 1941 р. і політика “доконаних фактів”, поставивши німців перед фактом проголошення самостійної держави, мали з’ясувати справжні наміри Берліна, провокували його на відповідь бандерівцям, змушували зайняти певну, чітку позицію, відкрити свої карти, де не було місця політичній і державній самостійності і незалежності України та українського народу, сподіванням українських націоналістів на союзницькі, рівноправні, партнерські відносини з рейхом³². За вдалим висловом Л.Шанковського, Акт 30 червня 1941 р. і створення тимчасового уряду стали пробним каменем для здійснення німецької політики на Сході, оскільки до цього факту Німеччина мусила проголосити своє ставлення і відкрити свою політичну програму на Сході³³. Провокацією або викликом пропонує розглядати події 30 червня 1941 р. С.Кульчицький, адже С.Бандера і його найближче оточення, яких не можна звинувачувати у нерозумній поведінці, таким способом бажали виявити наміри А.Гітлера щодо українського національного руху³⁴.

Таким чином, підсумовує А.Кентій, проголошення Акта 30 червня 1941 р. і відповідні дії ОУН(б), розцінені окупантами як прояв недисциплінованості і політичної анархії, відіграли свою роль, і визначену мету – з’ясувати справжні наміри німців щодо України і поставити їх перед фактом утворення самостійної держави – провід ОУН(б) досяг³⁵.

Особливу позицію займає Я.Грицак, не погоджуючись, за його словами, з часто повторюваним твердженням, що Акт 30 червня 1941 р. змусив німців уявити своє ставлення до українського питання. На думку Я.Грицака, засадничі підстави німецької політики і далі залишалися державною таємницею, а уявлено було лише те, що через кілька тижнів перестало бути секретом³⁶.

У новітній українській історіографії приділена увага також іншим факторам, що спричинилися до негайного проголошення Акта 30 червня 1941 р. До них, зокрема, віднесені прагнення ОУН(б) не віддавати наступальну ініціативу політичним опонентам і конкурентам з українського табору, що, на думку Ю.Киричука, свідчить про вузькопартійний егоїзм з переоцінкою можливостей саме їх організації та власного людського “я”³⁷. Свою роль, на думку дослідників, відіграли також розрахунки на те, що німці на початку вторгнення не стануть конфронтувати з українцями, які до того ж проголосили себе союзниками рейху; досвід самочинного проголошення 23 червня 1941 р. “фронтом литовських активістів” без погодження з гітлерівцями відновлення

Литовської держави; невизначеність у поглядах нацистської верхівки на майбутнє українських земель, що, з одного боку, породжувала в оунівців ілюзії про можливість співпраці з гітлерівцями, а з іншого – створювала певний простір для маневру і активних державотворчих дій³⁸.

У сучасній українській історіографії значна увага приділяється наслідкам подій 30 червня 1941 р. і проголошенню Акта відновлення Української держави, які узагальнені, зокрема, в монографіях М.Ковалюка. До них він, передусім, відносить ворожу, різко негативну реакцію в Берліні, гостру кризу у відносинах між ОУН(б) та окупаційними властями і вищим керівництвом рейху, загострення і поглиблення суперечностей між обома фракціями в ОУН – поміркованою на чолі з А.Мельником і радикальною під проводом С.Бандери, усвідомлення того, що в особі гітлеризму український народ має непримиренного ворога, який виконує щодо нього суто імперіалістичні наміри, репресії проти бандерівської фракції ОУН за безкомпромісне відстоювання Акта 30 червня 1941 р. і відмову його відкликати, декларування ОУН(б) боротьби проти своїх противників на два фронти, позбуття ілюзій щодо справжніх цілей німців в Україні³⁹.

У цьому зв'язку слушним уявляється зроблений в історіографії висновок про те, що діяльність похідної групи ОУН(б), пов'язана з проголошенням Акта 30 червня 1941р. і створенням уряду на чолі з Я.Стецьком, виявилася спробою видати бажане за дійсне⁴⁰ і свідчила про помилку та прорахунки С.Бандери і його соратників в оцінці ситуації, в чому переконає реакція Берліна на відновлення Української державності, яка засвідчила відсутність у нього планів підтримки будь-яких державницьких прагнень українців⁴¹.

У попередньому варіанті історичного висновку робочої групи Інституту історії України НАН України про діяльність ОУН-УПА, підготовленому керівником групи С.Кульчицьким, при оцінці подій 30 червня 1941 р. відзначається, що внаслідок кваліфікованої німцями як зухвалий виклик спроби ОУН(б) проголосити на окупованій території УРСР Українську державу період співробітництва (у тому числі військового) нацистів і бандерівців тривав короткий час: з вересня 1939 р. до червня 1941р.; період прихованої або відкритої конфронтації ОУН(б) з німецькими властями продовжувався з другої половини 1941 р. до кінця окупації західних областей УРСР⁴².

На важливому аспекті проблеми наголошує М.Швагуляк, припускаючи, що рішення проводу ОУН(б) відновити Українську державу і його відмова відкликати прокламацію державності прискорили прийняття німецьким керівництвом, зокрема, на спеціальній нараді вищих урядових і військових керівників Німеччини 16 липня 1941 р., рішення про подальшу долю країн і народів Східної Європи, в т.ч. і України, за яким будь-які державницькі плани народів, що населяли ці землі, відкидалися⁴³. Слушним уявляється спостереження В.Вериги про відсутність в німецьких планах місця навіть на обмежену українську державність типу Словаччини чи Хорватської Незалежної Держави, які постали за згодою Гітлера в 1939 і в 1940 рр.⁴⁴.

Характерною ознакою сучасної історіографічної ситуації у дослідженні історії проголошення Акта 30 червня 1941 р. є дискусії і полеміка українських істориків (В.Сергійчук)⁴⁵ з тими дослідниками (М.Семиряга), які стверджують, що Акт готувався з відома гітлерівців, і окупанти контролювали підготовчі заходи прибічників С.Бандери з проголошення свого уряду. Це, на думку М.Семиряги, компрометувало ОУН перед обличчям історії як акт колабораціонізму⁴⁶.

У контексті дискусій про колабораціонізм українських націоналістів в зв'язку з подіями 30 червня 1941 р. заслуговує на увагу висновок С.Кульчицького, що напередодні і під час вторгнення Німеччини в СРСР ОУН(б) поводи́ла себе як самостійна військово-політична сила, що втілювала свої вимоги в життя з власної ініціативи, постійно підкреслювала незалежність і суверенність проголошеної Української держави⁴⁷.

Заслуговує на увагу точка зору С.Кульчицького про недоцільність звинувачення оунівців у державній зраді, оскільки вони були громадянами Польської держави, з якою боролися від її народження до загибелі у 1939 р., а також не визнали встановлену на Західній Україні радянську державність, маючи для цього підстави⁴⁸. На думку С.Кульчицького, на початку 40-х рр., коли Німеччина та її союзники перебували на вершині воєнних успіхів, співробітництво з Третім рейхом на інституціональному (державному

або партійному) рівні було у Східній Європі неможливим. Для колабораціонізму, продовжує С.Кульчицький, потрібна згода обох сторін, а керівники Німеччини не бажали шукати собі союзників і партнерів на Сході. Позитивне ставлення нацистів до проголошення Української держави на окупованій території, зауважує автор, об'єктивно, незалежно від намірів і бажань провідників ОУН, перетворило б українських націоналістів на колабораціоністів. Відповідно небажання націоналістів відкликати Акт 30 червня 1941 р. перетворювало їх на силу, ворожу нацистській Німеччині⁴⁹. Тому не варто, підсумовує С.Кульчицький, поспішати увінчувати С.Бандеру з огляду на його безкомпромісну і водночас безнадійну боротьбу з могутніми тоталітарними державами лаврами Тісо, Квіслінга або Павелича⁵⁰.

У новітній вітчизняній історіографії активно досліджуються і нові для неї геополітичні аспекти історії України в роки Другої світової війни. Зокрема, у публікаціях О.Дубини саме в цьому контексті аналізуються причини негативної реакції керівництва нацистської Німеччини на категоричну вимогу ОУН(б) відновлення суверенної та незалежної України. Адже вона, на думку О.Дубини, не збігалася з геополітичними планами А.Гітлера, що усувало в умовах вдалого для Німеччини початку війни з СРСР потребу в українських, зокрема, оунівських союзниках; робила 40-мільйонну Україну потенційною небезпекою і перешкодою для встановлення та існування гітлерівського "нового порядку"⁵¹.

Суттєвими у цьому зв'язку є також висновки А.Кентія, який акцентує увагу на підозрілому і недовірливому ставленні А.Гітлера до українських політиків, використанні ним української проблеми в інтересах боротьби Німеччини за світове панування, що робило недоречною всяку думку про самостійну Україну, яка перетворювалася в об'єкт прямої і бруталної окупації, застосування необмежених карально-репресивних заходів, беззастережного пограбування, реалізації расово-колонізаторських планів і доктрин⁵².

Сучасні українські науковці не залишають поза увагою і питання практичної реалізації проголошення 30 червня Акта відновлення Української держави, енергійної діяльності ОУН(б) у площині розбудови влади. А.Кентій констатує зростання авторитету ОУН(б), збільшення до неї симпатій значної частини населення західноукраїнських земель, вихід її на чільне місце у національно-визвольному русі⁵³. Ю.Киричук, характеризуючи процес формування Українського Державного Правління, звертає увагу на те, що він задумувався як коаліційний уряд майбутньої Української держави при домінуючій ролі бандерівців⁵⁴. На думку Ю.Киричука, у справі проголошення Акта 30 червня 1941 р. і розбудови влади не спрацювала низка політичних механізмів, і ОУН(б) домоглася лише декларації державності, так і не змігши втілити її в конкретні форми. Проголошена держава не мала атрибутів: армії, дипломатичного визнання і грошової одиниці, митної системи тощо, що дало привід політичним опонентам і конкурентам ОУН(б) для ворожої агітації, звинувачень у провокаторстві, профануванні "святих почуттів української свободи і Української Держави, підшиваючись під волю українського народу"⁵⁵.

У цьому контексті в історіографії (Я.Грицак, А.Кентій, Ю.Киричук) підкреслюється значення Акта 30 червня 1941 р. як чинника, що засвідчив розходження і відмінність підходів до конкретних дій у боротьбі за самостійну Україну серед політичних сил українства, його несприйняття іншими українськими політичними проводами, критику з боку опонентів – мельниківців, гетьманців, уенерівців, бульбівців тощо⁵⁶, які, за словами Я.Грицака, вважали, що бандерівці прагнули поставити перед доконаним фактом не німців, а передовсім українське суспільство, запевнити собі керівні позиції⁵⁷. Це дало підстави Я.Грицаку для констатації в Акті 30 червня 1941 р. духу монопартійної виключності, прийти до висновку про низьку політичну культуру і недостатню політичну зрілість авторів документа, оскільки, на його думку, він не давав визначення форм відновленої Української держави (республіка, монархія, диктатура), не згадував про IV Універсал УНР, фактично ігнорував досвід визвольних змагань 1917 – 1921 рр. та головних політичних діячів, які виводилися з їх традицій⁵⁸.

В сучасній історіографії досліджена також і реакція на львівські події 30 червня 1941 р. польської сторони, політиків і військових, командування польського підпілля, які розцінили проголошення Акта відновлення Української держави як свідчення відсутності у бандерівців політичної тверезості і відчуття реальності⁵⁹.

Українські науковці не обходять увагою і принципове питання про ставлення до

Акта відновлення Української держави населення України. А.Кентій, зокрема, робить висновок про в цілому позитивну реакцію громадськості Західної України, яка зустріла цей документ із захопленням і розумінням, але, однак, не виявила бажання встати на збройний захист “новопостаючої української держави”. Він констатує також несприйняття цього кроку як своєї кровної справи народними масами інших регіонів України⁶⁰.

Про значний політичний резонанс Акта 30 червня 1941 р. пише Ю.Киричук, аргументуючи цей висновок реакцією на львівські події німецьких репресивних спецслужб, а також радянських каральних органів на неокупованій ще території УРСР, які вдалися до арештів у Києві представників інтелігенції, що в майбутньому потенційно могли стати керівниками антикомуністичного руху⁶¹.

Значну увагу Акту відновлення Української держави, його генезі, змісту і наслідкам приділяє у своїх численних працях В.Косик, дослідження якого становлять значну цінність для української історичної науки завдяки широкому використанню документальних джерел з малодоступних для вітчизняних науковців західноєвропейських архівних установ⁶². В.Косик особливо наголошує на важливості при вивченні проблематики ОУН-УПА, подій 30 червня 1941 р. використання справжніх, оригінальних, не лише українських, а й німецьких документів, зокрема з таємних архівів Третього рейху, які він вважає найоб’єктивнішими та найціннішими, основним і вирішальним джерелом досліджень історії ОУН-УПА⁶³.

Заслугою В.Косика є опрацювання, систематизація і введення до наукового обігу численних унікальних німецьких документів, упорядкування і публікація відповідних документальних збірок⁶⁴, які залишаються поки що найкращим виданням німецьких архівних документів в Україні і стали досить помітним явищем у вітчизняній історіографії та джерелознавстві⁶⁵.

Зокрема, у першому томі збірника документів увага зосереджується, серед іншого, на проголошенні Акта 30 червня 1941 р., репресіях німецьких властей проти “групи Бандери”, яка наважилася піти на вищезазначений крок (док. №№ 8-12, 14-20, 25, 27, 29, 36, 42, 46-48, 59)⁶⁶. Опубліковані документи засвідчують, що політика Німеччини в українському питанні та щодо України на початку німецько-радянської війни не брала до уваги існування незалежної України і вимагала застосування репресій від початку окупації української території німецькими військами. В.Косик на документальній основі доводить, що ОУН(б) взаємодію з німцями розглядала лише як чинник розбудови державності. А оскільки вже на початку воєнних дій на українських землях така співпраця виявилася неможливою внаслідок однозначно негативної позиції німецьких керівних кіл, початкова взаємодія перейшла у велике протистояння аж до широкої збройної боротьби, що засвідчують численні німецькі документи⁶⁷.

В.Косик полемізує з тими авторами (С.Горак), які інтерпретують Акт 30 червня 1941 р. як “символ та виразник німецько-української зустрічі та співпраці”, проголошення якого стало можливим тільки внаслідок чужої, німецької сили⁶⁸. Спираючись на німецькі архівні документи, він стверджує, що проголошення Акта відбулося без відома і без згоди німців, проти їх волі, і в такий спосіб ОУН(б) поставила німців перед доконаним фактом, засвідчила свою рішучість діяти в інтересах українського народу, спираючись на його право мати свою державу⁶⁹. Відповідаючи на звинувачення з боку ОУН(м) в колабораціонізмі ОУН(б) з німцями, доказом чого, на думку мельниківців, є сам текст Акта 30 червня 1941 р., В.Косик констатує, що ОУН(б) у цьому та в усіх інших документах висловлювала тоді готовність співпрацювати з Німеччиною та німецькою армією для боротьби проти спільного ворога – більшовицької Москви – лише за умови визнання німцями незалежності і повної суверенності Української держави. Коли ж німці не погодилися з існуванням незалежної України, тоді жодної співпраці з ними не могло й бути⁷⁰.

Таким чином, історіографічний аналіз досліджень сучасних вітчизняних науковців, присвячених проблемам історії України періоду Другої світової війни, свідчить про їх серйозну увагу до обставин проголошення 30 червня 1941р. Акта відновлення Української держави, початку діяльності коаліційного крайового уряду – Українського Державного Правління.

Для нинішнього етапу історіографії проблеми характерними є, в цілому, поступове звільнення від тягару попередніх стереотипів і уявлень та їх подолання, відмова українських істориків від зневажливих, заполітизованих і заідеологізованих оцінок цих подій, що панували в радянській історіографії, прагнення об'єктивно і неупереджено підійти до осмислення їх місця і значення в контексті історії національно-визвольних, державницьких змагань українства у XX столітті, не дивлячись, за словами М.Швагуляка, на фіаско спроб українських політичних середовищ зв'язати їх на початку 40-х рр. із зовнішньополітичними проектами нацистської Німеччини⁷¹.

Необхідно також констатувати, що в новітній українській історіографії спостерігається наявність різноманітних полемічних і дискусійних оцінок та висновків з актуальних аспектів проблеми. Зокрема, немає єдності поглядів і позицій з ряду принципових, ключових питань, поставлених С.Кульчицьким, які стосуються доцільності включення подій 30 червня 1941 р. до реєстру форм української державності та характеристики їх як одного з епізодів державотворчої діяльності українського народу⁷². С.Кульчицький, наприклад, пропонує розглядати їх не в цьому контексті, а радше як один з епізодів боротьби з могутніми тоталітарними державами, яка тривала півтора десятиліття⁷³.

Водночас в історіографії наголошується, що прийняття Акта відновлення Української держави не було звичайною декларацією на голому місці, випадковістю чи зухвалим кроком, а стало логічним етапом у національно-визвольній боротьбі, значення якого полягало у політико-правовому закріпленні прагнень українського народу до державної самостійності. За своїм державницьким підходом – це, за словами львівських науковців І.Пилипіва і О.Мазура, третя спроба українців (після УНР і Карпатської України) здобути власну державу, історичні уроки, досвід і значення якої, не дивлячись на поразку, від цього не знецінилися⁷⁴.

Суттєве значення в контексті об'єктивних оцінок подій 30 червня 1941 р. мають міркування Ю.Сливки, який вважає Акт відновлення Української держави, по суті, першим (після поразки національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. та анексії Східної Галичини) виявом готовності українства засвідчити, що Україна не може бути тільки об'єктом, а прагне відігравати роль суб'єкта міжнародної політики. Ю.Сливка доводить, що саме ця обставина й викликала гостру протидію німецького нацистського керівництва, яке, незважаючи на прозорі реверанси в Акті у бік Німеччини та її армії, зупинило процес будівництва державної України, репресувало його ініціаторів, категорично заявивши їм, що рейх і вермахт – не союзники українців, а “завойовники російсько-радянських територій”, а “фюрер – єдиний, хто керує боротьбою” і “має право встановлювати уряд”.⁷⁵

Прикладом об'єктивної характеристики подій 30 червня 1941 р. і проголошення Акта відновлення Української держави можуть слугувати, на нашу думку, міркування відомого громадського і політичного діяча І.Кедрина (Рудницького) (1896 – 1995), який в статті “Чому я не згадав про Акт 30 червня”, надрукованій в грудні 1982 р. у зарубіжній газеті “Новий шлях”⁷⁶, відзначав двоякість і політичну двогранність цієї події⁷⁷. Передусім він визнавав Акт 30 червня 1941 р. позитивною, конструктивною, відважною подією в контексті вірності ідеалам українського державотворення, наголошував на абсолютній позитивності того, що в роки війни і жорстокого окупаційного режиму знайшлися люди, які голосно говорили про українську державність, проявили політичну активність, відвагу, заявляли про співпрацю з німцями не з любові до них, а виключно, щоб “убрати ... (Акт ...) в шати легальності”⁷⁸. На думку І.Кедрина (Рудницького), це свідчило про живучість ідеї української державності, яка стала завершенням тривалого процесу формування української політичної думки⁷⁹.

Водночас він звертав увагу і на “поважні тіні”, що супроводжували події 30 червня 1941 р., і до яких, зокрема, відносив підготовку і виконання Акта відновлення Української держави конспіративно однією партією, відсутність одного авторитетного документа і наявність трьох різних текстів, трьох версій, що зменшувало його наукову вартість; проголошення Акта 30 червня 1941 р. з позицій слабкості, відсутність ознак і компонентів, що репрезентували “українського контрагента супроти контрагента німецького”, який

існував не в реальній дійсності, а в надіях і комбінаціях авторів Акта⁸⁰.

Виступаючи проти спроб фальсифікації історичних фактів, гіперболізованих трактувань Акта 30 червня 1941 р. і приписування йому епохального, переломного, історичного значення, якого той, на думку І.Кедрина (Рудницького) не мав і не має, він закликав не відмовляти Акту у значенні і вартості, не заперечувати їх, оскільки це був вияв державницького патріотизму.⁸¹

Отже, дослідження проблеми, назва якої винесена в заголовок статті, не може вважатися вичерпаним, зберігає свою актуальність і громадсько-політичне звучання, потребує активізації і диверсифікації пошукових зусиль вітчизняних науковців. Це передбачає осмислення на концептуальному, історико-політологічному та історико-правовому рівні всіх її аспектів, підготовку узагальнених синтетичних монографічних праць і дисертаційних досліджень, публікацію документальних збірників, в яких події 30 червня 1941 р. і проголошення Акта відновлення української держави розглядалися би як самостійна наукова проблема і тема. Саме таких спеціальних, окремих наукових історичних досліджень серйозно бракує нині в українській історіографії.

¹ Шаповал Ю. Комуністичний тоталітаризм та його образ у сучасних підручниках в Україні // Українська історична дидактика: Міжнародний діалог. – К., 2000. – С.43.

² Симоненко Р. Сестри великої Перемоги. Кримська (Ялтинська) й Берлінська (Потсдамська) конференції та Україна // Політика і час. – 1995. – №5. – С.15.

³ Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант). – К., 2000. – С.22.

⁴ Кравченко В.И., Панченко П.П. Украина во второй мировой войне (1939 – 1945): Современное видение, неизвестные факты. – Донецк, 1998. – С.72.

⁵ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 1996. – С.224.

⁶ Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип.3 – 4. – С.4.

⁷ Косик В. Проблематика історії ОУН і УПА // Матеріали наукової конференції Всеукраїнського Братства вояків УПА “Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історія, уроки, сучасність”, 16 – 17 січня 1993 р., м. Івано-Франківськ. – Стрий, 1993. – С.24.

⁸ Національне примирення чи конфронтація?: Збірник документів. – К., 1999; Протистояння: Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. 1996 – 1998 рр. – К., 1999.

⁹ Визвольний шлях. – 2000. – Кн.9. – С.109 – 114; Сучасність. – 2001. – №2. – С.50 – 84.

¹⁰ Субтельний О. Україна: історія. – К., 1993. – С.568.

¹¹ Коваль М.В. Україна: 1939 – 1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К., 1995. – С.147.

¹² Грицак Я. Назв. праця. – С.224; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50 років XX століття. – Львів, 2000. – С.12.

¹³ Ткачук А.В. Перед судом истории: сотрудничество германских фашистов и украинских националистов в годы второй мировой войны и борьба против них советских органов государственной безопасности. – К., 2000. – С.111.

¹⁴ Поліщук В. Гірка правда: Злочинність ОУН-УПА (сповідь українця). – Донецьк, 1996. – С.207.

¹⁵ Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху: Спогади. – Київ – Торонто – Нью-Йорк, 1996. – С.85, 86, 89.

¹⁶ Дужий П. До генези відновлення української державності в 1941 році // Національно-визвольна боротьба 20 – 50-х років XX ст. в Україні. – Київ-Львів, 1993. – С.27 – 29; Кук В. Відновлення Української Держави (до 50-річчя Акту відновлення Української Держави, проголошеного у Львові 30 червня 1941 р.) // Там само. – С.31.

¹⁷ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія українського війська (1917 – 1995). – Львів, 1996. – С.503.

¹⁸ Кульчицький С.В. Акт 30 червня 1941 року // Проблема ОУН-УПА: Попередня історична довідка. – К., 2000. – С.34; його ж. Львів, 30 червня 1941 року // Київська старовина. – 2000. – №2. – С.39.

¹⁹ Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Том 1. – Львів, 1997. – С.213.

²⁰ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж – Нью – Йорк – Львів, 1993. – С.504 – 505.

- ²¹ Грицак Я. Назв. праця. – С.224.
- ²² Кульчицький С.В. Акт 30 червня 1941 року. – С.34 – 35; його ж. Львів, 30 червня 1941 року. – С.39 – 40; Брицький П.П. Україна у другій світовій війні (1939 – 1945 рр.). – Чернівці, 1995. – С.93.
- ²³ Чайковський А.С. За нами – Большая земля: Помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории Украины, 1941 – 1944 гг. – К., 1990; його ж. Невідома війна: Партизанський рух в Україні 1941 – 1944 рр. мовою документів, очима історика. – К., 1994.
- ²⁴ Чайковський А.С. Націоналістичні збройні формування //Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945. – К., 2000. – С.302.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Історія України. – Львів, 1996. – С.301.
- ²⁷ Трофимович В. Акт 30 червня 1941 року у працях і спогадах учасників визвольних змагань // Республіканець. – 1993. – №6. – С.34.
- ²⁸ Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів, 1995. – С.168.
- ²⁹ Швагуляк М. Час надій, ілюзій та розчарувань: Німеччина в українській політичній думці (кінець XIX – перша половина XX століття) // Політика і час. – 1996. – №12. – С.66, 67.
- ³⁰ Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Назв. праця. – С.168, 169.
- ³¹ Трофимович В. Назв. праця. – С.34; Швагуляк М. Назв. праця. – С.69.
- ³² Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К., 1993. – С.226; Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941 – 1942 рр. – К., 1999. – С.19; Киричук Ю. Назв. праця. – С.11 – 14; Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.). – К., 1999. – С.148; Косик В. Проблематика історії ОУН і УПА. – С.24; Кульчицький С. Акт 30 червня 1941 року. – С.19 – 42; його ж. Львів, 30 червня 1941 року... – С.32 – 44; Субтельний О. Назв. праця. – С.568; Трофимович В. Назв. праця. – С.34 – 37; Шанковський Л. Назв. праця. – С.502. – 503; Швагуляк М. Назв. праця. – С.69.
- ³³ Шанковський Л. Назв. праця. – С.502.
- ³⁴ Кульчицький С. Українські націоналісти в червоно-коричневій Європі // Сучасність – 1999 – №4. – С.72.
- ³⁵ Кентій А.В. Назв. праця. – С.19.
- ³⁶ Грицак Я. Назв. праця. – С.225.
- ³⁷ Киричук Ю. Назв. праця. – С.11.
- ³⁸ Бойко О.Д. Історія України. – К., 1999. – С.408; Грицак Я. Назв. праця. – С.225; Киричук Ю. Назв. праця. – С.11 – 12; Кентій А.В. Назв. праця. – С.12 – 13; Субтельний О. Назв. праця. – С.568.
- ³⁹ Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.)... – С.148 – 149; його ж. Україна: 1939 – 1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії... – С.147 – 148.
- ⁴⁰ Чайковський А.С. Націоналістичні збройні формування... – С. 302.
- ⁴¹ Бойко О.Д. Назв. праця. – С.408; Швагуляк М. Назв. праця. – С.69.
- ⁴² Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант). – С.35.
- ⁴³ Швагуляк М. Назв. праця. – С.69.
- ⁴⁴ Верига В. Втрати України в II світовій війні. – Торонто, 1991. – С.61.
- ⁴⁵ Сергійчук В. Наша кров – на своїй землі. – К., 2000. – С.22.
- ⁴⁶ Семиряга М.М. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. – М., 2000. – С.117; його ж. Размышления о борьбе Организации украинских националистов (ОУН) в годы второй мировой войны //Историко-філологічний вісник Українського Інституту. – Т.1. – М., 1997. – С.232.
- ⁴⁷ Кульчицький С. Акт 30 червня 1941 року. – С.34; його ж. Львів, 30 червня 1941 року. – С.39.
- ⁴⁸ Кульчицький С. Акт 30 червня 1941 року... – С.39.
- ⁴⁹ Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант). – С.24.
- ⁵⁰ Кульчицький С. Акт 30 червня 1941 року... – С.40; його ж. Львів, 30 червня 1941 року... – С.43.
- ⁵¹ Дубина О.К. Український геополітичний вузол //Безсмертя. Книга Пам'яті України. – С.537; його ж. Геополітичні долі України. – К., 1992. – С.30 – 31.
- ⁵² Кентій А.В. Назв. праця. – С.35 – 45.
- ⁵³ Там само. – С.13 – 17, 43.
- ⁵⁴ Киричук Ю. Назв. праця. – С.13.
- ⁵⁵ Киричук Ю. Назв. праця. – С.13 – 14; Бульба-Боровець Т. Назв. праця. – С.84 – 89.
- ⁵⁶ Грицак Я. Назв. праця. – С.224; Кентій А.В. Назв. праця. – С.16 – 20; Киричук Ю. Назв. праця. – С.13 – 14.

⁵⁷ Грицак Я. Назв. праця. – С.224.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Ільйюшин І.І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). – К., 2000. – С.43.

⁶⁰ Кентій А.В. Назв. праця. – С.20, 21.

⁶¹ Киричук Ю. Назв. праця. – С.14.

⁶² Косик В. Німеччина і Акт 30 червня 1941 року //Національно-визвольна боротьба 20 – 50-х років... – С.121 – 137; його ж. Німеччина і українське питання (жовтень 1938 – грудень 1941) //Україна у другій світовій війні: уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (27 – 28 жовтня 1994 р.) – К., 1995. – С.169 – 179; його ж. Проблематика історії ОУН і УПА //Матеріали наукової конференції Всеукраїнського Братства вояків УПА ... – С.24 – 28; його ж. Ставлення німців до ОУН і УПА (1941 – 1944) //Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940-1950 рр.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25-26 серпня 1992 р. – К., 1992. – С.10-33; його ж. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993; його ж. “Український історик” про ОУН і УПА //Український історик. – 1994. – №1-4. – С.82-89.

⁶³ Косик В. Проблематика історії ОУН і УПА... – С.24.

⁶⁴ Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т.1. – Львів, 1997; Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. (1941-1942). Т.2. – Львів, 1998; Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. (1942-1943). Т.3. – Львів, 1999.

⁶⁵ // Укр. іст. журн. – 2000. – №5. – С.128, 133.

⁶⁶ Там само. – С.131.

⁶⁷ Романів О. Панорамна, документальна історія національного зламу і трагедії //Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні... – С.7.

⁶⁸ Косик В. “Український історик” про ОУН і УПА... – С.85.

⁶⁹ Косик В. Проблематика історії ОУН і УПА. – С.24; його ж. “Український історик” про ОУН і УПА. – С.85.

⁷⁰ Косик В. Проблематика історії ОУН і УПА... – С.25.

⁷¹ Швагуляк М. Назв. праця. – С.60.

⁷² Кульчицький С. Акт 30 червня 1941 року... – С.34; його ж. Львів, 30 червня 1941 року... – С.39; його ж. Українські націоналісти в червоно-коричневій Європі... – С.72.

⁷³ Кульчицький С. Львів, 30 червня 1941 року... – С.43.

⁷⁴ Андрусак Т. Українське Державне Правління //Довідник з історії України. Т.3. – К., 1999. – С.456; Пилипів І., Мазур О. Уроки та історичне значення Акта проголошення Української Державности 30 червня 1941 року //Матеріали наукової конференції Всеукраїнського братства вояків УПА... – С.88.

⁷⁵ Сливка Ю. Назв. праця. – С.22; Україна в другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т.1. – С.105-113.

⁷⁶ Кедрин І. Чому я не згадав про Акт 30 червня (Новий шлях, 25-31. 12. 1982. (Листи з Америки)) // Матеріали до позицій визвольної боротьби українського народу 1941-1953. – Мюнхен, 1993. – С.163-165.

⁷⁷ Масловський В. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни. – М., 1999. – С.41.

⁷⁸ Кедрин І. Назв. праця. – С.163.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само. – С.163-165.

⁸¹ Там само. – С.165.